

بررسی گرایش‌های سیاسی و اجتماعی نمایندگان مجلس شورای اسلامی با تاکید بر ادوار

ششم و هفتم

علی محمدشریفی^۱ - معصومه رشاد^۲* - محمد توحیدفام^۳
تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۱۸ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۶/۲۵

چکیده:

این پژوهش با هدف تحلیل تطبیقی جهتگیری مواضع و رویکرد نهادی نمایندگان دوره‌های ششم و هفتم مجلس نسبت به توسعه و انسداد سیاسی است. هدف پژوهش بررسی رابطه بین گرایش‌های سیاسی و اجتماعی نمایندگان مجلس در ایران با مطالعه موردی بر ادوار ششم و هفتم مجلس شورای اسلامی می‌باشد. از همین‌رو مقاله تلاش دارد تا با رویکرد تحلیلی و مقایسه‌ای و با جمع‌آوری اطلاعات به شیوه کتابخانه‌ای و اسنادی و با استفاده از آمار توصیفی به تحلیل گرایش‌های سیاسی و اجتماعی نمایندگان مجلس شورای اسلامی بپردازد و به این پرسش پاسخ دهد که گرایش‌های سیاسی و اجتماعی نمایندگان مجلس شورای اسلامی طی ادوار ششم و هفتم چگونه بوده است؟ در حالی که فرضیه اصلی بر اساس یافته‌های تحقیق که بر اساس روش تحقیق تحلیلی و توصیفی می‌باشد. نتایج این پژوهش می‌تواند زمینه‌آشنایی با نخبگان سیاسی ایران را فراهم کند.

واژگان کلیدی: نمایندگان، مجلس شورای اسلامی، دوره‌های ششم و هفتم، گرایش‌های

سیاسی

JPIR-2108-1943

۱- دانشجوی دکتری گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران،

ایران

۲- استادیار گروه علوم سیاسی، دانشکده روانشناسی و علوم اجتماعی، واحد رودهن، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران: نویسنده

مسئول

masi.reshad@yahoo.com

۳- دانشیار گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم سیاسی، واحد تهران مرکزی، تهران، ایران

مقدمه

مجلس شورای اسلامی یکی از مهمترین و اساسی‌ترین نهادهای سیاسی و نشانگر رشد سیاسی جامعه ایران است و با توجه به حضور نخبگان سیاسی می‌تواند از اهمیت بسیار بالایی برخوردار باشد. در واقع مجلس شورای اسلامی بیان‌کننده نوع ساختار و نظام سیاسی موجود در کشور است. ساختاری که می‌تواند بر اساس معیارهای موجود، تحت تاثیر جریان‌های سیاسی باشد و مجلس بیان می‌دارد که سطح حضور و فعالیت نهادهای مدنی و احزاب سیاسی، سطح رقابت‌ها و گستره فضای سیاسی جامعه که از شاخص‌های توسعه سیاسی می‌باشد به چه میزان است و دست‌کم آنکه مجلس نماد گرایش‌ها و سلیق سیاسی جامعه و بیان‌کننده سمت و سوق نیازها و مطالبات مردمی است که سه کارویژه آن عبارتند از: وضع قانون، نظارت و وظیفه نمایندگی را در بر می‌گیرد در صورتی سه کارویژه منظم، دقیق و جهت‌مشمخصی داشته باشند در راستای توسعه سیاسی می‌باشد.

پژوهشگر به این سوال اصلی پاسخ می‌دهد که نمایندگان مجلس شورای اسلامی طی ادوار ششم و هفتم چه ترکیب سیاسی و اجتماعی داشته‌اند؟ و میان ادوار فوق‌الذکر به لحاظ گرایش‌های سیاسی و اجتماعی چه تفاوت‌ها و شباهت‌هایی می‌توان اشاره نمود؟ نتایج حاصل از این پژوهش می‌تواند علاوه بر آشنایی با بخش مهمی از نخبگان سیاسی ایران و تحولات سیاسی و اجتماعی ادوار ششم و هفتم مجلس شورای اسلامی را مورد بررسی قرار دهد. مهمترین اهداف پژوهش حاضر عبارتند از:

- بررسی مقایسه‌ای گرایش‌های سیاسی نمایندگان دوره‌های ششم و هفتم مجلس شورای اسلامی.

- بررسی گرایش‌های سیاسی نمایندگان مجلس شورای اسلامی و نقش آنها در چارچوب توسعه سیاسی.

- بررسی وضعیت نمایندگان مجلس شورای اسلامی از لحاظ سن، جنسیت، سابقه نمایندگی و سطح تحصیلات.

اهمیت و ضرورت تحقیق

احزاب سیاسی نتوانستند کارکردهای خود را به خوبی انجام دهند و این امر یکی از موانع موثر بوده است. با توجه به تاثیرات متقابل نهاد نمایندگی مجلس شورای اسلامی، حزب سیاسی و توسعه سیاسی بر یکدیگر، این نوشته در پی بررسی نگرش نمایندگان دوره‌های ششم و هفتم مجلس شورای اسلامی به تاثیر حزب سیاسی بر توسعه سیاسی و تاثیر این نگرش بر رفتار سیاسی آنان است جهت پیشبرد تحقیق ضروری و حائز اهمیت است. ضرورت پژوهش در خصوص

نمایندگان مجلس شورای اسلامی به‌عنوان بخشی از نخبگان سیاسی کشور است؛ چرا که نخبگان سیاسی در هر نظام سیاسی یکی از عوامل تاثیرگذار به روند تحولات می‌باشند و برای رسیدن به درکی درست از وقایع نیازمند شناخت بهتر نمایندگان مجلس به‌عنوان نخبگانی هستیم که وظیفه قانونگذاری و نظارت امور کشور را بر عهده داشته‌اند.

پیشینه تحقیق

عمده‌ترین تحقیق‌های مربوط به نقش گرایش‌های سیاسی در توسعه سیاسی را مرور می‌نماییم:

زامجد (۱۳۸۸) در کتاب ایران از دیکتاتوری سلطنتی تا دین‌سالاری ضمن بررسی تحولات سیاسی- اجتماعی دوران پهلوی درصدد برآمد برای جلوگیری از بروز بحران سیاسی، حزبی فراگیر را برای ایجاد زمینه مشارکت سیاسی مردم تاسیس نماید. (ازغندی، ۱۳۸۳: ۴۵). اما در عمل به دلیل ماهیت استبدادی رژیم و روش‌های آمرانه آن، تاسیس حزب رستاخیز نه تنها زمینه جلب و جذب مشارکت مردم را فراهم نیاورد بلکه موجب تشدید نارضایتی از رژیم گردید. (ضمیری، ۱۳۹۸: ۵۸)

جاسبی و پریزاد (۱۳۹۴) در مقاله‌ای تحت عنوان آسیب شناسی نقش احزاب در عدم استمرار حزب جمهوری اسلامی تلاش کرده‌اند تا با کمک دستگاه فکری ساموئل هانتینگتون و استفاده از معیارهای نهادمندی در الگوی نظری او، سطح نهادمندی حزب ج.ا.ا را مورد ارزیابی قرار دهند. (شادلو، ۱۳۸۱: ۴۵)

بشیریه (۱۳۸۲) در کتاب دیباچه‌ای بر جامعه شناسی سیاسی ایران در دوره جمهوری اسلامی به بررسی نقش نیروهای اجتماعی و احزاب سیاسی مرتبط با آنها در فضای سیاسی ایران پرداخته و تاکید می‌نماید جامعه ایران با توجه به وجود شکاف‌های متعدد اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، دارای تمایلات کثرت‌گرایانه بوده است. (بشیریه، ۱۳۸۰: ۱۲) مرور آثار فوق نشان می‌دهد موضوع موردنظر این نوشته تاکنون مورد بررسی قرار نگرفته و در نوآوری و تفاوت با پژوهش‌های قبلی قابل تایید می‌باشد. لذا در نوشتار پیش‌رو تلاش می‌شد تا با بررسی گرایش‌های سیاسی و اجتماعی نمایندگان مجلس شورای اسلامی طی ادوار ششم و هفتم، پژوهش فوق-الذکر را تکمیل و به بررسی وضعیت سیاسی، اجتماعی و تخصصی نمایندگان مجلس شورای اسلامی بپردازد.

چارچوب نظری

با توجه به موضوع تحقیق، محقق رویکرد هانتینگتون و لوسین پای در باب رابطه میان گرایش‌های سیاسی و توسعه سیاسی را برای پیشبرد تحقیق حاضر لازم دانسته و از این رو از

دیدگاه هانتینگتون و پای جهت مبنای نظری تحقیق بهره برده است. همچنین جهت بیان مساله مورد نظر ضروری می‌نماید. این بررسی که در راستای تحلیل تطبیقی توسعه سیاسی در مواضع و رویکردهای نمایندگان دوره‌های ششم و هفتم مجلس شورای اسلامی تلاش می‌کند با اتکاء بر نظریه سه عنصر اصلی تشکیل دهنده توسعه سیاسی از نگاه لوسین پای؛ نظریه لزوم وجود مشارکت سیاسی به مثابه یکی از پارامترهای اصلی توسعه سیاسی بنا به باور هانتینگتون پیش خواهد رفت.

ساموئل هانتینگتون

وی بر این نظر است که هر اندازه یک نظام سیاسی از سادگی به پیچیدگی، از وابستگی به استقلال، از انعطاف ناپذیری به انعطاف پذیری و از پراکندگی به یگانگی گرایش پیدا کند به همان نسبت به میزان توسعه سیاسی آن افزوده خواهد شد. از نظر وی شاخص‌های توسعه عبارتند از: پیچیدگی، استقلال، انعطاف‌پذیری، یگانگی و پراگماتیسم. (قوام، ۱۳۸۲: ۱۵) ساموئل هانتینگتون یکی از پارامترهای اصلی توسعه سیاسی را مشارکت سیاسی می‌دانسته و مساعی لازم برای طبقه‌بندی نظام‌ها براساس این معیارها به‌عمل می‌آورند. (فردشیری، ۱۳۹۲: ۱۵) از نظر وی نوسازی، مظاهر پیشرفت و توسعه سیاسی را نمایان می‌سازد. با گسترش آگاهی و مشارکت سیاسی، یکپارچگی ملی، ادغام و استواری سیاسی جامعه نیازمند مشارکت افراد از طریق نهادهای سیاسی که عمده‌ترین آنها احزاب سیاسی، نظام حزبی و مجلس است می‌باشد. مجلس و حزب سیاسی سازمان دهنده مشارکت سیاسی است. وی ابزارهای نهادینه کردن مشارکت سیاسی توده‌ها را احزاب سیاسی، انتخابات و مجالس قانونگذاری می‌داند. (نظری، ۱۳۹۵: ۱۲)

لوسین پای

وی بر این باور است که توسعه سیاسی مترادف نوسازی سیاسی و تجهیز توده مردم و مشارکت، لازمه توسعه سیاسی است. توسعه سیاسی را باید بر مبنای سیاست جوامع صنعتی غرب مورد توجه قرار داد و بالاخره توسعه سیاسی تجهیز قدرت است. (قوام، ۱۳۸۲: ۱۷) لوسین پای بر آن است توسعه سیاسی از سه عنصر اصلی تشکیل می‌گردد: ۱- برابری همه مردم جامعه در برابر قانون و مشارکت سیاسی آنان در عرصه‌های اجتماعی که باعث می‌شود مردم به شهروندان فعال تبدیل گردند. ۲- ظرفیت سیستم و توانایی آن برای کنترل تقاضای عمومی و ایجاد ثبات در جامعه. ۳- متمایز کردن و تخصصی کردن ساختارهای اداری براساس کارکردشان. لوسین پای نیز افزایش ظرفیت نظام را در پاسخگویی به نیازها و خواسته‌های مردم، تنوع ساختاری، تخصصی شدن ساختارها و نیز افزایش مشارکت سیاسی را لازمه توسعه سیاسی می‌پندارد. (قوام، ۱۳۸۷: ۸۷)

اعضای جامعه آماری در این تحقیق نمایندگان دوره‌های ششم و هفتم مجلس شورای اسلامی می‌باشند که تمامی آنها به نوعی در سیاستگذاری‌های کشور دخالت داشته‌اند و از سابقه سیاسی کافی برخوردارند. به‌طور کلی ۱۴۵۸ نفر، شامل ۲۹۷ نفر نماینده در دوره ششم، ۲۹۱ نفر در دوره هفتم، ۲۹۰ نفر مجلس شورای اسلامی است. یادآوری این نکته نیز ضروری است که در هر دوره انتخابات از مجموع ۲۹۰ نفر نماینده برای هر دوره، بعضاً تعدادی به صورت دو مرحله‌ای یک میان دوره به مجلس راه یافتند.

مفاهیم پژوهش

یکی از روش‌های مناسب برای دریافت مشابه از مباحث در پژوهش، تعریف از اصطلاحات و روشن کردن مفاهیم مورد بحث در پژوهش است در ابتدا با مفهوم توسعه سیاسی آغاز می‌کنیم که چارچوب نظری این پژوهش است.

- توسعه سیاسی

هلیوجگورایب توسعه سیاسی و جابجایی سیاسی، یکپارچگی سیاسی و نمایندگی سیاسی را از نشانه‌های نهادینه کردن سیاست می‌داند. (سریع القلم، ۱۳۸۱: ۱۰۲)

روستو اعتقاد دارد که توسعه سیاسی عبارتست از رسیدن به جامعه سیاسی مدرن که دارای ویژگی‌هایی چون حاکمیت شیوه عقلانی و دنیوی بر تصمیم‌گیری‌ها می‌باشد. (همان، ۱۰۰)

آلموند و پاول معتقد است که توسعه سیاسی عبارت از پاسخی است که سیستم سیاسی به تحولات محیط اجتماعی یا بین‌المللی خود می‌دهد. (رحیمی، ۱۳۷۸: ۷)

هانتینگتون تاکید دارد نهادها الگوهای رفتاری پایدار و تکرار شونده‌اند. (دارابی، ۱۳۸۸: ۴۳)

از نظر وی نیازمند شدن فراگردی است که سازمان و شیوه‌های عملی با آن ارزش و ثبات می‌یابند. (مرتجعی، ۱۳۷۹: ۱۵)

چنانچه نظام سیاسی نتواند به بحران‌های مختلف ناشی از نوسازی مانند بحران مشروعیت، مشارکت و... پاسخ مناسب دهد، جامعه دچار آشفتگی گردیده و به سوی نابسامانی میل می‌نماید. نظام سیاسی جهت پاسخ دادن به مطالبات جامعه در حال دگرگونی، بایستی اقدام به ایجاد سازمان‌ها و نهادهایی نماید که بتواند مطالبات و تمایل به مشارکت را سازماندهی کرده و آن را نهادینه نمایند. مهمترین این سازمان‌ها، احزاب سیاسی هستند که از شاخص‌های مهم توسعه سیاسی محسوب می‌شود. (موسوی سرچشمه، ۱۳۸۹: ۲۳)

- اصول‌گرایی و اصلاح طلبی

در میان احزاب سیاسی و جبهه‌های فعال در درون نظام اسلامی می‌توان از اصول‌گرایان، اصلاح‌طلبان و... که از نمود و شانس بیشتری در رقابت‌های سیاسی برخوردارند و عموماً در این‌گونه رقابت‌ها حضوری تعیین‌کننده و سرنوشت ساز دارند یاد نمود که ما به‌اختصار به تعریف

آنان می‌پردازیم.

- اصول‌گرایی

اصول‌گرایی واژه‌ای است برگرفته از اصل به معنای ریشه و بنیاد است. تعریف عملیاتی اصول‌گرایی در نظام جمهوری اسلامی به کسانی اطلاق می‌گردد که اعتقاد و التزام به اسلام و انقلاب اسلامی، نظام اسلامی، ولایت فقیه و مقام رهبری دارند. (حبیبی، ۱۳۹۹: ۲۳)

- اصلاح‌طلبان

در فرهنگ علوم سیاسی اصلاح را رفورم معنا کرده و مراد از آن اقداماتی است که برای تغییر و تعویض برخی از جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی و... می‌باشد، بدون آنکه بنیاد جامعه را دگرگون سازد، مثل رفورم‌های آموزشی، اداری، انتخاباتی و ... به عبارت دیگر اصلاحات به معنای دگرگونی در جهت تامین برابری اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و گسترش دامنه اشتراک سیاسی در جامعه است. (نظرپور، ۱۳۹۱: ۳۲)

گرایش‌های سیاسی نمایندگان مجلس شورای اسلامی

یکی از مهمترین کارکردهای احزاب، تلاش برای کسب قدرت از طریق بدست آوردن کرسی‌های پارلمان و تاثیر بر روند قانونگذاری محسوب می‌شود. (دوورژه، ۱۳۷۵: ۲۴) در ادامه سعی داریم تا با بررسی ادوار ششم و هفتم مجلس شورای اسلامی ضمن پرداختن به انتخابات هر دوره و احزاب فعال در آن، سهم هریک از این احزاب سیاسی را در تصاحب کرسی‌های نمایندگی مطرح نماییم.

- دوره ششم مجلس شورای اسلامی

در انتخابات مجلس دوره ششم نیز مشارکت گسترده کم نظیر مردم در انتخابات در حالی صورت گرفت که طبقه قانون جدید انتخابات سن رای دهندگان با یک سال افزایش از ۱۵ سال تمام به ۱۶ سال تمام تغییر یافت و حضور چشمگیر جوانان و زنان از جمله ویژگی‌های مهم انتخابات بود (همان، ۳۱) که به نظر می‌رسد بخش اعظم آن به فضای حاکم بر کشور بر می‌گشت.

انتخابات ششمین دوره مجلس شورای اسلامی در دو مرحله، در تاریخ ۲۹ بهمن ماه ۱۳۸۷ و ۱۶ اردیبهشت ۱۳۷۹ و با مشارکت مردمی ۶۹ درصد (در مرحله اول) برگزار شد (عیوضی، ۱۳۸۵: ۱۵۵) و جلسه افتتاحیه آن در ۷ خرداد ۱۳۷۹ بر پا گردید. (کارنامه مجلس شورای اسلامی دوره ششم: ۱۳۷۸) مقابله با مشکلات اقتصادی و اجتماعی تصویب پروتکل الحاقی مسئله هسته‌ای، تلاش برای پیوستن به سازمان تجارت جهانی از مهمترین موضوعاتی بود که پس از شروع به کار این دوره مجلس در دستور کار نمایندگان قرار گرفت. به دنبال پایان یافتن

دوره دولت اصلاحات طیف گسترده‌ای از گروه‌های اصلاح‌طلب نیز از میدان سیاسی کشور طرد شدند. (اژدری، ۱۳۹۴: ۷۹)

حزب مشارکت در مدت کوتاهی در سراسر کشور عضوگیری کرد و در بسیاری از شهرستان‌ها دفتر خود را دایر ساخت. این حزب با شعار ایران برای همه ایرانیان وارد عرصه انتخابات شد و خود را نماد مخالفت با وضع موجود معرفی کرد. (اژدری، ۱۳۹۴: ۸۰) اصلاح‌طلبان طیف وسیعی از نیروهای مختلف چپ‌ی و میانه‌رو را شامل می‌شدند که از جمله آنها میتوان به مجمع روحانیون مبارز، سازمان مجاهدین انقلاب اسلامی، کارگزاران سازندگی، جبهه مشارکت ایران اسلامی، دفتر تحکیم وحدت، انجمن اسلامی دانشجویی و برخی گروه‌های دیگر که خود را گروه‌های دوم خردادی می‌نامیدند، اشاره کرد. (عظیمی دولت آبادی، ۱۳۸۷: ۲۰۶)

در این مقطع رقابت‌های انتخاباتی بین اصلاح‌طلبان، محافظه‌کاران و تکنوکرات‌ها به سر نمایندگی مجلس دوره ششم با سرعت، جوی را پدید آورد که بیشتر به یک جنگ داخلی شبیه بود. (پرحلم ضیابری، ۱۳۷۹: ۱۵) نهایتاً انتخابات در موعد مقرر و با رقابت گروه‌های فوق‌الذکر برگزار شد اما نکته قابل توجه در این انتخابات آن بود که پس از اعلام نتایج از سوی وزارت کشور در تاریخ ۷ اسفند ۱۳۷۸، شورای نگهبان به روند انتخابات اعتراض نمود و خبر از تخلفات گسترده انتخاباتی داد. (خواجه سروی، ۱۳۹۴: ۱۱) مقام معظم رهبری نیز در تاریخ ۱۳۷۹/۲/۲۹ در پاسخ به این نامه اعلام نمودند که صندوق‌هایی که مخدوش بودن آن را از نظر شورای نگهبان به اثبات رسیده است و با معیارهای شورای نگهبان قابل تایید نیست، باید ابطال گردد و با توجه به مدت زمان طولانی مورد نیاز برای بررسی مابقی صندوق‌ها و عدم مصلحت، نیازی به باز شماری صندوق‌های دیگر نیست. (انصاری، ۱۳۸۲: ۷۶) پس از اعلام نتایج انتخابات، هاشمی رفسنجانی که با هجمه‌های تخریبی اصلاح‌طلبان افراطی مواجه شده بود و با توجه به تخلفات گسترده انتخاباتی و ابهاماتی که در این خصوص وجود داشت از نمایندگی مجلس دوره ششم انصراف داد. (اژدری، ۱۳۹۴: ۹۱)

در این انتخابات ائتلاف اصلاح‌طلبان با کسب حدود ۱۸۴ کرسی مجلس توانستند به پیروزی قاطع دست یابند. (ویکی پدیا، انتخابات مجلس شورای اسلامی: ۱۳۷۹) و در مجموع با ائتلاف نیروهای همسو در فراکسیون جبهه دوم خرداد بیش از ۷۰ درصد کرسی‌های مجلس را تصاحب کنند. (اسماعیلی، ۱۳۷۱: ۵۶)

- دوره هفتم مجلس شورای اسلامی

انتخابات هفتمین دوره مجلس شورای اسلامی به عنوان یکی از نمونه‌های مشارکت سیاسی مردم و فعالیت گروه‌های سیاسی با صحبت‌ها، برنامه‌ریزی‌ها و آمادگی برای انتخابات در فضایی

بسیار ملت‌هت‌ب شروع شد. (عیوضی، ۱۳۸۸: ۱۰) تعداد زیاد داوطلبان نمایندگی هفتمین دوره مجلس شورای اسلامی تنوع و گستردگی زیادی در زمینه تبلیغات ایجاد نمود. داشتن تحصیلات دانشگاهی و حوزوی برای داوطلبان به عنوان یک امتیاز قابل توجه بود. (همان)

انتخابات مجلس دوره هفتم در تاریخ اول اسفند ۱۳۸۲ در شرایطی برگزار شد که مجلس دوره ششم در التهاب ناشی از تحصن و استعفاء، روزهای پایانی خود را می‌گذراند و احزاب و گروه‌های اصلی جبهه دوم از جمله حزب مشارکت، سازمان مجاهدین انقلاب اسلامی به دلیل آنچه رد صلاحیت گسترده می‌خوانند از شرکت در انتخابات و ارائه خودداری کردند و آن را تحریم نمودند. (نظری، ۱۳۹۵: ۲۱۴) شورای نگهبان از میان بیش از هشت هزار نفر داوطلب نمایندگی مجلس، صلاحیت ۵۶۲۵ نفر را تایید کرد. (روزنامه ایران، ۱۳۸۲/۱۱/۳۰) البته حدود هزار نفر از اصلاح‌طلبان به منظور به چالش کشیدن انتخابات، پس از تایید صلاحیت انصراف دادند و نهایتاً ۴۶۷۹ نفر نامزد انتخاباتی بودند که برای کسب ۲۹۰ کرسی مجلس به رقابت پرداختند. (ظریفی، ۱۳۸۷: ۶۵)

علیرغم تلاش بسیار زیاد برخی از گروه‌های از ۱۸ گروه دوم خردادی، یعنی مجمع روحانیون مبارز، مجمع نیروهای خط امام^(۵)، مجمع بانوان، حزب کارگزاران، حزب همبستگی ایران، حزب اسلامی کار، خانه کارگر و انجمن اسلامی مهندسان ایران یک جبهه انتخاباتی با عنوان ائتلاف برای ایران تشکیل دادند و ۲۲۰ کاندیدا در سراسر کشور معرفی کردند (اسماعیلی، ۱۳۸۴: ۹۹۹) و موفق شدند ۴۷ کرسی از مجلس دوره هفتم را تصاحب کنند (ویکی پدیا، انتخابات مجلس شورای اسلامی: ۱۳۸۲) در این انتخابات علاوه بر حضور یک ائتلاف عمده دوم خردادی، چند ائتلاف بزرگ از طیف‌های مختلف اصول‌گرا و گروه‌های مستقل و صنفی نیز با اعلام حضور در عرصه رقابت‌های انتخاباتی، بر شور این انتخابات افزودند. (اسماعیلی، ۱۳۸۴: ۹۹۹) لیست نامزدهای این ائتلاف بیش از آنکه معطوف به برجستگی سیاسی و یا حتی گرایش‌های سیاسی کاندیداها باشد، معطوف به تعهد و تخصص کاندیداها بود تا جایی که نام برخی از چهره‌هایی که قبلاً به جناح چپ گرایش سیاسی داشتند نیز در آن به چشم می‌خورد. (جهان محمدی، ۱۳۸۹: ۴۳)

گرایش اجتماعی نمایندگان مجلس شورای اسلامی

نمایندگان را به لحاظ توزیع سنی، جنسی، روحانی و غیر روحانی، تحصیلی و سابقه نمایندگی را مورد بررسی و تحلیل قرار می‌دهیم.

- توزیع جنسی نمایندگان مجلس

در بررسی توزیع جنسی، نمایندگان مجلس شورای اسلامی طی ادوار ششم و هفتم بیانگر

بررسی گرایش‌های سیاسی و اجتماعی نمایندگان مجلس شورای اسلامی با تاکید بر ادوار ششم و هفتم

آن است که بطور میانگین، ۹۵.۷۰ درصد از کرسی‌های نمایندگان مجلس نصیب مردان شده است و زنان در طول این ادوار با کسب ۶۰ کرسی معادل ۴۰.۲ درصد در اقلیت بوده‌اند. بررسی توزیع جغرافیایی زنان راه یافته به مجلس، طی ده دوره گذشته بیانگر آن است که اکثر نمایندگان زن مجلس از حوزه انتخابیه تهران بوده‌اند و زنان دیگر شهرها توفیق چندانی در کسب کرسی مجلس نداشته‌اند؛ حتی از برخی کلان شهرهای کشور تاکنون هیچ نماینده زنی به مجلس راه نیافته است. (کارنامه مجلس شورای اسلامی دوره هفتم: ۱۳۸۲) این امر باعث شده است تا فراکسیون زنان مجلس شورای اسلامی بدنبال طراحی باشند تا با در نظر گرفتن سهمیه برای بانوان، حضور آنان را در مجلس افزایش دهند. (خوشزاد، ۱۳۸۶: ۳۵) بررسی‌ها حکایت از آن دارد که در حال حاضر، ایران از نظر کسب کرسی‌های مجلس توسط زنان در رتبه ۱۷۷ کشورهای جهان قرار دارد. (خوش زاد، ۱۳۸۶: ۳۶)

- توزیع سنی نمایندگان مجلس

گروه‌های سنی نمایندگان مجلس شورای اسلامی بیانگر آن است که اکثر نمایندگان در سنین بین ۳۹-۳۵ با ۲۴.۰۰ درصد قرار داشته‌اند. (زارعی، فوزی، ۱۳۹۶: ۶۵) در ادوار ششم و هفتم فراوانی نمایندگان در گروه سنی ۴۹-۴۵ با ۲۴.۸۸ درصد قرار گرفته و این به آن معناست که سن نمایندگان افزایش یافته است از طرف دیگر دو دوره کمترین تعداد نمایندگان در گروه سنی بین ۷۵-۷۰ با ۰.۹۵ درصد قرار گرفته‌اند.

جدول ۱: وضعیت گروه‌های سنی نمایندگان مجلس ادوار ششم و هفتم

دوره ششم	تعداد	درصد	دوره هفتم	تعداد	درصد
۳۰-۳۴	۱۴	۵.۰۵	۱۰	۳.۷۸	
۳۵-۳۹	۵۲	۱۷.۸۴	۳۲	۱۱	
۴۰-۴۴	۸۷	۲۹.۹۷	۷۰	۲۳.۷۱	
۴۵-۴۹	۸۰	۲۶.۶۰	۸۴	۲۸.۸۷	
۵۰-۵۴	۳۱	۱۰.۷۷	۶۲	۲۱.۶۵	
۵۵-۵۹	۱۷	۵.۳۹	۱۴	۴.۴۷	
۶۰-۶۴	۱۲	۳.۷۰	۷	۲.۷۵	
۶۵-۶۹	۲	۰.۳۴	۸	۲.۴۰	
۷۰-۷۵	۲	۰.۳۴	۴	۱.۳۷	
جمع	۲۹۷	۱۰۰	۲۹۱	۱۰۰	

- رشته تحصیلی نمایندگان مجلس

بیانگر تعداد و درصد نمایندگان به تفکیک رشته‌های تحصیلی دانشگاهی است. نرخ رشد درصد نمایندگان در رشته مدیریت بیش از رشته‌های دیگر است. همچنین رشد درصد نمایندگان

تحصیل‌کرده در رشته علوم سیاسی نیز در ادوار اخیر نسبت به دوره‌های نخست از رشد قابل ملاحظه‌ای برخوردار است. (زارعی و فوزی، ۱۳۹۶: ۷۲)

جدول ۲: رشته تحصیلات دانشگاهی نمایندگان مجلس دوره‌های ششم و هفتم

رشته تحصیلی	دوره ششم تعداد	درصد	دوره هفتم تعداد	درصد
ادبیات فارسی	۷	۲.۹۳	۴	۱.۰۸
زبانهای خارجه	۹	۲.۹۳	۳	۱.۴۵
تاریخ و جغرافیا	۴	۱.۱۱	۷	۲.۹۰
جامعه‌شناسی و علوم اجتماعی	۸	۳.۳۲	۵	۱.۴۵
حقوق	۲۷	۱۰.۳۱	۳۵	۱۳.۱۳
علوم سیاسی	۲۱	۷.۳۴	۲۶	۹.۱۲
فلسفه و الهیات	۱۶	۶.۲۶	۲۰	۷.۶۵
علوم تربیتی و روانشناسی	۷	۲.۲۰	۶	۱.۸۰
مدیریت	۵۶	۲۰.۲۱	۶۵	۲۴.۰۷
اقتصاد و حسابداری	۱۵	۵.۸۷	۱۹	۶.۵۵
علوم پزشکی	۳۳	۱۲.۳	۲۵	۹.۴۸
علوم پایه	۱۸	۶.۲۳	۱۷	۵.۱۳
کشاورزی و علوم دامی	۱۲	۴.۰۲	۱۱	۳.۶۴
فنی و مهندسی	۳۹	۱۴.۷۰	۳۱	۱۱.۶۷
جمع	۲۷۲	۱۰۰	۲۷۴	۱۰۰

میزان تحصیلات نمایندگان مجلس -

وضع و میزان تحصیلات نمایندگان مجلس شورای اسلامی نشان می‌دهد که اکثر نمایندگان با تعداد ۵۱۵ نفر و ۲۹.۱۷ درصد دارای تحصیلات فوق لیسانس بوده‌اند و پس از آن به ترتیب دارندگان مدرک دکتری، لیسانس و خارج فقه با ۲۷.۴۱، ۱۷.۶۷ و ۷.۵۳ درصد بیشترین فراوانی را داشته‌اند. البته چنانچه دانشجویان هر مقطع را جز همان مقطع محاسبه کنیم این ترتیب تغییر می‌کند و تحصیلات دکتری با تعداد ۵۸۳ نفر و ۳۳.۰۲ درصد بیشترین فراوانی را خواهد یافت و مدرک فوق لیسانس با تعداد ۵۶۵ نفر و ۳۲.۰۲ درصد در رتبه بعدی قرار خواهد گرفت. لازم به ذکر است علت افزون بودن آمار تحصیلات نمایندگان نسبت به تعداد نمایندگان از آن روست که برخی از نمایندگان علاوه بر تحصیلات دانشگاهی در چند رشته، دارای تحصیلات حوزوی نیز بوده‌اند.

مقایسه وضعیت تحصیلی نمایندگان ادوار ششم و هفتم بادره‌های قبلی حکایت از آن دارد

بررسی گرایش‌های سیاسی و اجتماعی نمایندگان مجلس شورای اسلامی با تاکید بر ادوار ششم و هفتم

که وضعیت تحصیلی نمایندگان که پنج دوره نخست با ۲۲.۷۷ درصد در مقطع لیسانس بوده؛ در ادوار اخیر با ۳۳.۰۳ درصد به مقطع دکتری تغییر یافته است و این در حالی است که در ادوار سابق، نمایندگان با مقطع دکتری تنها ۸.۱۰ درصد از نمایندگان را شامل می‌شدند.

جدول ۳: میزان تحصیلات نمایندگان مجلس ادوار ششم و هفتم

تحصیلات	دوره ششم		دوره هفتم	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد
اجتهاد	۴	۱.۴۳	۴	۰.۸۵
خارج فقه	۳۰	۸.۲۹	۳۹	۱۱.۵۲
سطح	۱۵	۴.۲۹	۲۱	۵.۷۵
مقدمات	۲	۰.۵۷	۲	۰.۸۵
فوق دکتری	۲	۰.۲۹	۴	۰.۸۵
دکتری	۷۳	۲۱.۱۴	۷۸	۲۲.۷۵
دانشجوی دکتری	۶	۱.۴۳	۱۷	۵.۱۷
فوق لیسانس	۸۹	۲۵.۷۱	۸۲	۲۳.۳۳
دانشجوی فوق لیسانس	۷	۱.۷۱	۷	۱.۷۱
لیسانس	۹۴	۳۷.۱۴	۷۱	۲۰.۵۶
دانشجوی لیسانس	۴	۰.۸۶	۵	۱.۱۵
فوق دیپلم	۱۵	۴.۵۷	۸	۲.۶۱
دیپلم	۷	۲.۲۸	۷	۲.۳۲
زیر دیپلم	۲	۰.۲۹	۲	۰.۲۸
جمع	۳۵۰	۱۰۰	۳۴۷	۱۰۰

تعداد نمایندگان با تحصیلات دکتری و فوق لیسانس نسبت به پنج دوره نخست مجلس شورای اسلامی رشد چشمگیری یافته و درمقابل حضور نمایندگان با تحصیلات لیسانس و پایین‌تر با رشد منفی رو به رو بوده است. (زارعی و فوزی، ۱۳۷۶: ۷۱) در تحلیل این مسئله می‌توان به عوامل زیر اشاره کرد:

گسترش دانشگاه‌های آزاد و پیام نور با اجازه تحصیل به صورت نیمه وقت از جمله عواملی است که کمک شایانی به رشد تحصیلات تکمیلی در جامعه و در بین نخبگان سیاسی نمود. نهادینه شدن فن‌سالاری در فرهنگ سیاسی کشور نقش بسزایی در انتخاب نمایندگان با تحصیلات تکمیلی فوق لیسانس و دکتری در مجلس شورای اسلامی داشته است. در مجلس دوره هفتم و در تاریخ ۱۳ آدی ماه ۱۳۸۵ اصلاحاتی در قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی اعمال گردید که به موجب آن داشتن مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد یا معادل آن شرط ثبت نام از نامزد-های انتخابات مجلس شورای اسلامی گردید. رشد ظرفیت تحصیلات تکمیلی در دانشگاه‌ها یکی دیگر از عواملی است که باعث شد جامعه و به طبع آن نخبگان سیاسی روی به دریافت

مدارک فوق‌لیسانس و دکتری بیاورند. (مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی ۱۳/۱۰/۱۳۸۵)

- سابقه نمایندگان مجلس

بر اساس این اطلاعات در هر دوره بیش از نیمی از نمایندگان، سابقه حضور در مجلس را ندارد. این امر با روند مورد انتظار اشاره شده در مقاله تحلیل گرایش‌های سیاسی و اجتماعی نمایندگان مجلس شورای اسلامی؛ ادوار اول تا پنجم مطابقت دارد. (زارعی و فوزی، ۱۳۹۶: ۶۷)

جدول ۴: سابقه نمایندگی

شرح	دوره ششم	دوره هفتم	درصد	تعداد
بدون تکرار	۱۹۰	۱۶۵	۶۴.۳۱	۵۷.۰۴
یک دوره	۷۰	۶۷	۲۳.۳۳	۲۲.۶۸
دو دوره	۲۱	۳۸	۷.۴۱	۱۳.۴۰
سه دوره	۱۴	۱۵	۴.۳۷	۴.۸۱
چهار دوره	۱	۵	۰.۳۴	۱.۷۲
پنج دوره	۱	۱	۰.۳۴	۰.۳۵
شش دوره	-	-	-	-
جمع	۲۹۷	۲۹۱		

- وضع نمایندگان مجلس به لحاظ روحانی و غیرروحانی

از مجموع ۱۴۵۸ نفر نماینده، تعداد ۱۲۲ نفر غیرروحانی ۱۶۳ نفر در کسوت روحانیت بوده‌اند که نسبت به دو دوره نخست رشد منفی داشته است. (همان: ۶۹) در واقع هر مقدار از اوایل انقلاب فاصله گرفته‌ایم از تعداد نمایندگان روحانی کاسته و بر نمایندگان غیرروحانی افزوده شده است؛ تا آنجا ثبت یک رکورد جدید در تاریخ مجلس شورای اسلامی است.

تخصص‌گرایی مردم در انتخابات داوطلبان؛ کاهش نسبی نفوذ و محبوبیت نهاد روحانیت؛ عدم کادر سازی روحانیون سیاسی؛ عدم رضایت جامعه از عملکرد روحانیون در عرصه‌های سیاسی؛ عدم تمایل روحانیون به نامزدی در انتخابات و حضور فعال در عرصه سیاست؛ اقبال مردم به لیست‌های انتخاباتی و حضور کم‌رنگ روحانیون در این‌گونه لیست‌ها و عدم شناخت چهره‌های جدید روحانیت برای مردم. همانطور که ملاحظه می‌شود، تعداد نمایندگان با تخصص مدیریت، حقوق و علوم سیاسی نسبت به پنج دوره نخست رشد قابل توجه‌ای داشته که خود موید این مدعا است.

جدول ۵: وضع نمایندگان مجلس روحانی و غیرروحانی

شرح	دوره ششم	دوره هفتم	درصد	تعداد
روحانی	۳۴	۴۴	۱۱.۷۷	۱۴.۷۹
غیرروحانی	۲۶۳	۲۴۷	۸۸.۲۳	۸۵.۲۱
جمع	۲۹۷	۲۹۱	۱۰۰	۱۰۰

نتیجه‌گیری

در تحلیل گرایش سیاسی که چرا اصلاح‌طلبان پس از مجلس دوره ششم هیچگاه نتوانستند اکثریت آرای مردم را بدست آورند، می‌توان به مجموعه‌ای از عوامل اشاره کرد؛ از جمله: مواضع رادیکالی و افراطی برخی از گروه‌ها و احزاب در جریان اصلاحات و رد صلاحیت برخی از چهره‌های شاخص جریان اصلاحات در انتخابات و تحریم انتخابات و عدم حضور برخی از گروه‌های شاخص جریان اصلاحات در رقابت‌های انتخاباتی و دلزدگی مردم از فضای سیاست زده مجلس دوره ششم و نقد نسبت به عملکرد ضعیف نمایندگان آن. همچنین در خصوص گرایش‌های اجتماعی مجلس دوره‌های ششم و هفتم مجلس شورای اسلامی نیز نتایج ذیل حاصل گردید:

توزیع جنسی نمایندگان طی ادوار ششم و هفتم بیانگر آن است که بطور میانگین، ۹۵.۸۵ درصد از کرسی‌های نمایندگی مجلس نصیب مردان شده است و زنان در طول این ادوار با کسب ۶۰ کرسی معادل ۴.۱۱ درصد در اقلیت مطلق بوده‌اند. اکثر نمایندگان به لحاظ تحصیلات با تعداد ۵۱۵ نفر و ۲۹.۱۶ درصد دارای فوق لیسانس بوده‌اند و پس از آن به ترتیب دارندگان مدرک دکتری، لیسانس و خارج فقه و اصول با ۱۷.۶۶، ۲۷.۴۱ و ۷.۵۲ درصد بیشترین فراوانی را داشته‌اند. البته تعداد نمایندگان با تحصیلات دکتری و فوق لیسانس هم رشد چشمگیری یافته است. اکثر نمایندگان مجلس طی ادوار مورد نظر در گروه سنی ۴۹-۴۵ با ۲۵.۳۰ درصد قرار گرفته و این به آن معناست که سن نمایندگان افزایش یافته است. به لحاظ سابقه نمایندگی، بیش از نیمی از کرسی‌های مجلس در هر دوره به چهره‌های جدیدی تعلق گرفته است که قبلاً سابقه نمایندگی مجلس را نداشته‌اند. البته این میزان در مجلس دوره ششم به بالاترین حد خود یعنی ۶۴.۳۰ درصد رسید که بی ارتباط با فضای حاکم بر انتخابات و پیروزی جریان دوم خرداد نبود. در خصوص تخصص نمایندگان مقطع مورد نظر نیز آنچه بیش از هر چیز به چشم می‌خورد درصد نرخ رشد نمایندگان تحصیلکرده در رشته مدیریت نسبت به رشته‌های دیگر است. از جمله دلایل این امر می‌توان به تخصص‌گرایی مردم در انتخاب داوطلبان، عدم رقابت روحانیون به شرکت در مسائل سیاسی و رقابت‌های انتخاباتی و کاهش نسبی نفوذ و محبوبیت روحانیت در جامعه اشاره کرد.

با اشاره به عنوان تحقیق، پژوهشگر رویکرد هانتینگتون و لوسین پای در مورد رابطه میان گرایش‌های سیاسی و توسعه سیاسی را برای پیشبرد تحقیق حاضر لازم دانسته و از این‌رو از دیدگاه هانتینگتون و پای جهت مبنای نظری تحقیق بهره برده است. این بررسی که در راستای تحلیل تطبیقی توسعه سیاسی در مواضع و رویکردهای نمایندگان دوره‌های ششم و هفتم مجلس

شورای اسلامی تلاش می‌کند با اتکاء بر نظریه سه عنصر اصلی تشکیل دهنده توسعه سیاسی از نگاه لوسین پای؛ نظریه لزوم وجود مشارکت سیاسی به مثابه یکی از پارامترهای اصلی توسعه سیاسی بنا به باور هانتینگتون پیش خواهد رفت. در خصوص فرضیه پژوهش به نظر می‌رسد یافته‌های تحقیق که بر اساس روش تحقیق مقایسه‌ای بین گرایش‌های سیاسی و اجتماعی نمایندگان مجلس شورای اسلامی طی ادوار ششم و هفتم در راستای توسعه سیاسی رابطه معناداری وجود دارد به نحوی که میزان نرخ رشد نمایندگان مجلس تأییدکننده این رابطه معنادار است. این یافته‌ها تأییدکننده فرضیه پژوهش همسو و مرتبط با نظریه هانتینگتون و لوسین پای که به اهمیت نمایندگان مجلس و نقش آن در توسعه سیاسی پرداخته‌اند. زیرا آنان بیان می‌دارند که مجلس و احزاب سیاسی سازمان دهنده مشارکت سیاسی به‌عنوان شاخص‌های توسعه سیاسی است. وی ابزارهای نهادینه کردن مشارکت سیاسی توده‌ها را احزاب سیاسی، انتخابات و مجلس قانونگذاری می‌داند.

از جمله اشتراک گرایش‌های سیاسی نمایندگان دوره‌های ششم و هفتم مجلس شورای اسلامی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- نظام دانیایی حاکم بر جامعه
- تشخیص نیازهای جامعه در بستر زمانی خود
- سازگاری اسلام و سیاست
- و تفاوت‌های گرایش‌های سیاسی نمایندگان به شرح زیر است:
- عدالت خواهی و مذاکره در سیاست خارجی
- توسعه سیاسی و توسعه اقتصادی
- جامعه مدنی و عدالت اجتماعی
- تجدد و سنت

در بحث‌های اقتصادی میان اصلاح‌طلبان و اصول‌گرایان مجلس دوره‌های ششم و هفتم اختلاف چندانی وجود نداشته است. احزاب فراگیری که بتواند پشتیبان مجلس باشد، وجود ندارد و در همه دوره‌ها، مجلس به خاطر این ضعف، از نظر کارشناسی، دچار ضعف بوده است. اکثریت نمایندگان دوره ششم معتقدند در چارچوب همین جمهوری اسلامی می‌توان اصلاحاتی را ایجاد کرد و نظام جمهوری اسلامی ایران را اصلاح‌پذیر می‌دانند.

اقدامات مجلس دوره هفتم در دفاع از حقوق شهروندی عمده توجه به توسعه اقتصادی و مبارزه با مفاسد اقتصادی بر خلاف مجلس دوره ششم که تمرکز بر توسعه سیاسی داشت بوده است. در مقایسه عملکرد نمایندگان مجلس دوره‌های ششم و هفتم باید گفت که نمایندگان

مجلس دوره ششم بیشتر به عنوان یک حزب یا یک جریان سیاسی بر اساس قانون و چارچوب مدنی فعالیت نموده‌اند.

در خصوص نظام انتخاباتی هم نتایج نشان می‌دهد که نمایندگان مجلس دوره ششم بیش از نمایندگان مجلس دوره هفتم به یک حزب سیاسی معتقد هستند و به عنوان یک حزب باید حضورشان در عرصه‌های مختلف از جمله انتخابات پررنگ‌تر شود. یکی از مهمترین ضعف‌هایی که عملکرد نمایندگان دوره ششم و هفتم داشته و نمایندگان مجالس ما کارخانه تولید قانون هستند. بررسی مقایسه‌ای عملکرد اقتصادی مجلس دوره‌های ششم و هفتم نشان می‌دهد که در دوره هفتم به نسبت دوره ششم تورم و رشد نقدینگی بالاتر بوده است و قانون تجمیع عوارض و حمایت از سرمایه‌گذاری در مجلس دوره ششم مورد تصویب قرار گرفت و در مجلس دوره هفتم مدیریت مصرف انرژی بیش از سایر موارد مورد تأکید قرار گرفت.

در این تحقیق به بحث گفتمان اصلاح‌طلبی و اصول‌گرایی در مجلس دوره‌های ششم و هفتم پرداخته شده است. اکثر نمایندگان مجلس دوره ششم در دست جناح اصلاح‌طلبان و مجلس دوره هفتم در دست اصول‌گرایان بود و حوزه عملکرد آنان بیشتر در حوزه مباحث سیاسی و اقتصادی بوده است. یکی از دلالت‌کننده‌های که از دوران سازندگی طرد شد، بحران مشارکت و توسعه سیاسی بود. برای ظهور گفتمان اصلاح‌طلبان تغییر هندسه ارزش‌ها نقش مهمی ایفا کرده بود. یافته‌های پژوهش موید موارد ذیل است:

۱- در زمینه مقایسه مواضع و رویکردهای نهادهای نمایندگان دوره‌های ششم و هفتم مجلس شورای اسلامی از نظر میزان همسویی با توسعه سیاسی تفاوت‌های معنی‌دار وجود دارد؛ بدین معنا که میزان آن در مجلس دوره ششم نسبت به مجلس دوره هفتم بیشتر است.

۲- مواضع و رویکردهای نهادهای نمایندگان مجلس شورای اسلامی دوره‌های ششم و هفتم در حوزه توسعه یا انسداد سیاسی در ایران الگومند بوده است. بدین معنا که متغیرهایی چون سن، جنسیت و تعلقات سیاسی به مثابه متغیرهای زمینه‌ای بر مواضع نمایندگان دوره‌های ششم و هفتم مجلس شورای اسلامی تاثیرگذار بوده است؛ هرچند که به لحاظ میزان تحصیلات الگومندی فاقد معنا بوده است.

منابع فارسی

کتب

- انصاری، منصور (۱۳۸۲)، رقابت‌های سیاسی در ایران، مجموعه‌های هیات علمی پژوهشکده امام خمینی (ره) و انقلاب اسلامی.
- ازدری، روح‌الله (۱۳۹۴)، مجلس دوره ششم از انقلاب تا تحسن، موسسه فرهنگی و هنری قدر ولایت
- اسماعیلی، بهمن (۱۳۸۴)، انتخابات مجلس دوره هفتم، انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی
- بشیریه، حسین (۱۳۸۰)، موانع توسعه سیاسی در ایران، تهران: نشر نگاه معاصر
- پرحلم ضیابری، امیررضا (۱۳۷۹)، مجلس دوره ششم: وقایع‌نگاری ستادهای انتخاباتی، نشر و پژوهش دادار
- جهان محمدی، رضا (۱۳۸۹)، مجلس شورای اسلامی دوره سوم، مرکز اسناد انقلاب اسلامی
- خوشزاد، اکبر (۱۳۸۶)، مجلس شورای اسلامی دوره اول، مرکز اسناد انقلاب اسلامی
- خواجه سروی، غلامرضا (۱۳۹۴)، تاریخ تحولات سیاسی مجلس شورای اسلامی، انتشارات سرو اندیشه
- دارابی، علی (۱۳۸۸)، جریان‌شناسی سیاسی در ایران، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی
- دوورژه، موریس (۱۳۵۷)، احزاب سیاسی، ترجمه رضا علومی، تهران: نشر امیرکبیر
- سریع‌القلم، محمود (۱۳۸۱)، عقلانیت و آینده توسعه یافتگی ایران، مرکز پژوهش علمی و مطالعات استراتژیک خاورمیانه
- شادلو، عباس (۱۳۸۱)، تکثرگرایی در جریان اسلامی، نشر وزرا
- ظریفی‌نیا، حمیدرضا (۱۳۸۷)، کالبدشکافی جناح‌های سیاسی در ایران ۱۳۵۸ تا ۱۳۷۸، انتشارات آزادی اندیشه
- عظیمی، دولت‌آبادی (۱۳۸۷)، منازعات سیاسی نخبگان و ثبات سیاسی، مرکز اسناد انقلاب اسلامی
- عیوضی، محمدرحیم (۱۳۸۵)، مشارکت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی
- فردشیری، علی (۱۳۹۲)، مجلس شورای اسلامی دوره پنجم، مرکز اسناد انقلاب اسلامی
- فوزی، یحیی (۱۳۸۴)، تحولات سیاسی و اجتماعی ایران پس از انقلاب اسلامی، نشر عروج
- قوام، عبدالعلی (۱۳۷۹)، چالش‌های توسعه سیاسی، تهران: نشر قومس

- کارنامه مجلس شورای اسلامی دوره ششم (۱۳۷۸)، روابط عمومی مجلس شورای اسلامی، سال ۵

- کارنامه مجلس شورای اسلامی دوره هفتم (۱۳۸۲)، روابط عمومی مجلس شورای اسلامی، سال ۶

- نظرپور، مهدی (۱۳۹۱)، آشنایی با قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، نشر معارف
- نظری، منوچهر (۱۳۹۵)، رجال و مقامات نظام تقنینی جمهوری اسلامی ایران، مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی

مقالات

- ازغندی، علیرضا (۱۳۷۲)، مکتب نخبه گرایی و بانیان آن، مجله سیاست خارجی، شماره ۴
- احمد حبیبی، میرابرهیم صدیق (۱۳۹۸)، مقایسه تطبیقی گفتمان‌های سیاسی مجلس شورای اسلامی، فصلنامه جامعه شناسی ایران، دوره ۲، شماره ۲، تابستان
- رحیمی، حسین (۱۳۸۹)، نقش احزاب در توسعه سیاسی و امنیت ملی، فصلنامه مطالعات راهبردی، دوره ۲، شماره ۴

- علی زراعی، یحیی فوزی (۱۳۹۶)، تحلیل بافت سیاسی، اجتماعی و تخصصی نمایندگان مجلس شورای اسلامی؛ ادوار اول تا پنجم، فصلنامه جستارهای سیاسی معاصر، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال هشتم، شماره اول

- ضمیری، عبدالحسین (۱۳۹۸)، گرایش به حزب و سنجش میزان تاثیر آن بر توسعه سیاسی کشور از منظر نمایندگان مجلس شورای اسلامی، مطالعات علوم اجتماعی ایران، سال ۱۶، شماره ۶۱

- عیوضی، محمدرحیم (۱۳۸۳)، تحلیلی بر انتخابات هفتمین دوره مجلس شورای اسلامی، مجله زمانه، سال سوم، شماره ۲۰

- فوزی، یحیی (۱۳۹۵)، چارچوبی برای عوامل موثر بر عملکرد دولت ایران، فصلنامه رهیافت انقلاب اسلامی، شماره ۳۴

- مرتجعی، علی (۱۳۷۹)، مقدمه‌ای بر شناخت جناح بندی‌های سیاسی ایران، مجموعه مقالات رویارویی اندیشه‌ها

- نقیب‌زاده، احمد (۱۳۸۸)، نوسازی سیاسی شکل‌گیری احزاب، فصلنامه سیاسی دوره ۳۹، شماره ۴

خبرگزاری

- روزنامه ایران (۱۳۹۰/۱۲/۲۰)، آرایش سیاسی مجلس دوره نهم، سال ۱۸، شماره ۵۰۳۰

- مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۵/۱۰/۱۳)

سایت

- ویکی پدیا (۱۳۷۹)، انتخابات مجلس شورای اسلامی
- ویکی پدیا (۱۳۸۳)، انتخابات مجلس شورای اسلامی
- ویکی پدیا (۱۳۹۱)، انتخابات مجلس شورای اسلامی

پایان نامه

- موسوی سرچشمه، مرضیه السادات (۱۳۸۹)، رابطه توسعه سیاسی و تحزب ج.ا.ا بر اساس نظریه نهادمندی هانتینگتون. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه باقرالعلوم^(ع)